

GİRİŞİMCİLİK VE DİN: TEMEL KAYNAKLARI ÇERÇEVESİNDE İSLAM'IN GİRİŞİMCİLİğE BAKIŐINA YÖNELİK BİR DEğERLENDİRME

İsmail EREN

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi
İ.İ.B.F., İktisat Bölümü
ismaieren79@gmail.com

ÖZET

Girişimcilik sosyoloji, psikoloji, ekonomi, kültür ve din gibi birçok alanla bağlantılıdır. Ancak buna rağmen ekonomi dışındaki diğer alanlarla olan alakası hakkında pek fazla inceleme yapılmamıştır. Girişimcilerin aslında onların toplumlarının, kültürlerinin ve dinlerinin bir ürünü olduğu ihmal edilmiş ve görmezden gelinmiştir. Bütün bu alanların girişimciliği ne yönde ve ne derece etkilediği önemlidir. Bu kurumlar içerisinde etkisi ihmal edilemeyecek kadar büyük olan unsurlardan birisi de dindir. Din özellikle çalışma ahlakı ve dürüstlük gibi özellikleri etkileyerek ekonomi üzerinde tesir göstermektedir. Bunun yanında dinlerin çalışmaya ve kazanç elde etmeye karşı olan tutumları da girişimsel faaliyetleri etkilemekte ve belirlemektedir. Bu çerçevede din insanların girişimde bulunmaları veya bulunmamaları konusunda da yönlendirici olmaktadır. Bu çalışmada İslam dininin girişimciliğe olan etkisi tespit edilmeye çalışılacak ve bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, din, kültür, İslam

ENTREPRENEURSHIP AND RELIGION: AN EVALUATION ABOUT ISLAM'S PERSPECTIVE ON ENTREPRENEURSHIP WITH ISLAM'S MAIN SOURCES

ABSTRACT

Entrepreneurship is linked in many fields such as sociology, psychology, economics, culture and religion. Despite this, however, there has not been too much review about the relevance with other areas except economy. It is neglected that indeed entrepreneurs are products of their societies, cultures and religions. It is important that to what extent and in what direction these areas affect entrepreneurship. Religion is one of these institutions and accepted that has an impact on economy and entrepreneurship that not be neglected. Religion particularly shows an effect on the economy by affecting characteristics such as work ethic and honesty. In addition, attitudes of religions toward to study and to gain effect and

determine the entrepreneurial activities. In this context, religion has a routing effect about initiate or not. This study tries to examine and evaluate the influence of Islamic religion on the entrepreneurship.

Keywords: Entrepreneurship, religion, culture, Islam

GİRİŞ

Birçok disiplinle alakadar olan girişimcilik, ekonomi literatüründe en çok ilgi çeken konular arasında yer almaktadır. Sosyoloji, psikoloji, tarih, ekonomi, işletme gibi disiplinler girişimciliği araştırmakta ve eğitim, kültür ve din gibi kurumların girişimciliği nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmaktadır. Bunun yanında dinin ekonomi üzerindeki etkisi ve bu çerçevede dinin girişimciliğe olan etkisi gibi konular da ilgi çeken konular arasında değerlendirilmektedir. Bu kadar ilgi çeken konular olmalarına rağmen bu konular hakkında pek de fazla çalışma yapılmamıştır ve aralarındaki etkileşim tatminkâr bir biçimde netleştirilememiştir. Özellikle dinin ekonomiye olan etkisi ile dinin girişimciliğe olan etkisi konuları en çok ihmal edilen konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmada din ile girişimcilik arasındaki ilişki, İslam dini çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede önce girişimcilik, daha sonra girişimcilik ile din ilişkisi ve son olarak da İslam'ın girişimciliğe bakış açısı ele alınacaktır. İslam'ın bu konudaki yaklaşımı belirlendikten sonra bu değerlendirmeye göre günümüzde İslam dünyasının durumu bu çerçevede ele alınarak değerlendirme yapılacak ve İslam'ın girişimcilik konusundaki yaklaşımının fiili hayata ne kadar geçirilmiş olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Girişimci ekonomik analizin konusunu teşkil eden karakterler içerisinde hem en çok ilgi çeken hem de tarif edilmesi en zor olanıdır (Baumol, 1968, s.64). Bu yüzden, tek ve tutarlı bir tanımı yoktur (Iversen, Jørgensen ve Malchow-Møller, 2008, s.1), sayısız denebilecek kadar tanımlaması vardır (Cassis ve Minoglou, 2005, s.4). Tarif etmedeki zorluk hem farklı bakış açılarından hem de farklı değerlendirmelerden kaynaklanmaktadır. Birçok farklı bakış açısı olduğundan birçok farklı yazar girişimciyi ve girişim faaliyetlerini farklı biçimde tanımlamışlardır (Glancey, 2000, s.3).

Girişimcinin tanımı üzerinde görüş birliği sağlanamamış olması yanında bu terimi ilk olarak kimin kullandığı üzerinde de net bir görüş birliği yoktur. Kimi yazarlara göre Cantillon, kimine göre J. B. Say, kimine göre Quesnay, kimine göre de bunlardan daha önceki bazı yazarlar bu terimi kullanmışlardır (Hoselitz, 1962, s.234-235).

Girişimci ifadesini ilk kullanan kişilerden birisi olarak kabul edilen Cantillon'a (1755) göre girişimci risk alan kişidir. Ona göre girişimci belli olan fiyatlardan aldığı şeyleri belli olmayan fiyatlardan satar. Yani aldığı şeyi ne kadara satacağını ve ona karşı talebin ne olacağını bilemez (Bjerke, 2007, s.70). Knight'a (1921) göre ise girişimci risk yanında belirsizliği de yönetmeye çalışır, iyi veya kötü sonuçlar için sorumluluk alır. Bu durumda belirsizliğe ve riske katlanmış olur. Bu tanımlamaya göre riski hesaplamak, yönetmek ve azaltmak önemli girişimsel kabiliyetlerdir (Glancey, 2000, s.6).

Say (1821) ise girişimciyi üretim faktörlerinin organizatörü olarak görmektedir. Girişimci ekonomik kaynakları düşük verimli alanlardan yüksek verimli ve kazançlı alanlara yönlendirir. Bu tanımlamaya göre girişimci kaynakları bir araya getirir ve onları düzenler (Glancey, 2000, s.7).

Schumpeter (1934) ise yenilik (inovasyon) yapanları girişimci olarak ele almaktadır. Yeni fikirler, süreçler, ürünler üretmek ve bunları fiiliyata dökmek girişimcinin işidir ve bu vasıfları onu sıradan bir yöneticiden ayırır. Girişimci işlerin bir rutine dönüşmesine izin vermez ve bugün yaptığı işi yarını için asla yeterli görmez (Baumol, 1968, s.65).

Bazı yazarlara göre girişimcilik sadece bir fikir değildir, bir yaşam biçimidir. Sadece tutkulu, büyük planlar yapabilen, kararlı, hedefine odaklanan bazı kişilerin yerine getirebileceği bir görevdir (Basso ve Gen, 2011). Bazı yazarlara göre modern ekonominin en önemli unsuru girişimcidir (Lazear, 2002, s.1).

Genel bir biçimde ifade edecek olursak girişimci bir şirketi yöneten ve ticari riskler alan kişidir. Piyasadaki fırsatları görür ve bu fırsatları kâr elde edebilmek amacıyla değerlendirir. Girişimcinin yaptığı risk alma, yenilik yapma, fırsatları görme gibi bu işlere de girişimcilik adı verilir (Bateman ve McAdam, 2006, s.62-63).

1. GİRİŞİMCİLİK-DİN İLİŞKİSİ

Smith (1776) ve Weber (1930) ekonomiyi biçimlendirmede dinin önemli bir rolünün olduğunu iddia etmektedir. Edmund Phelps'e (2007) göre değerler ve tutumlar; kurumlar ve politikalar gibi ekonominin birer parçasıdır, bazıları ekonomiyi engelleyici bazıları da ekonomiye olanak tanıyıcıdır. Bunun yanında dinin nasıl ve neden ekonomi üzerinde etkiye sahip olduğu konusuna gösterilen ilgi azdır (Audretsch, Boente ve Tamvada, 2007, s.2).

Girişimcilikle ilgili evrensel genellemelerden ziyade, girişimcilikle kültür arasında birbirini etkileyen derin ilişkileri araştırmaya yönelmek gereklidir (Morrison, 2000, s. 59-71). Kültür ve dinin girişimciliğe olan etkisi sosyoloji (Weber, 1930), ekonomi (Schumpeter, 1934) ve psikoloji (McClland, 1961) gibi alanlarda açıklanmaya çalışılmıştır (Thierry, 2012, s.136). Ancak yapılan çalışmalar yeterli değildir ve girişimcilerin aslında onların sosyal yapılarının, dinlerinin ve kültürlerinin birer ürünü olduğu gerçeği ihmal edilmiş ve görmezden gelinmiştir (Dana, 2010).

Kişilerin kendi işlerini kurmalarında nelerin etkili olduğu önemli bir araştırma alanıdır ve bununla ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Kişileri bir iş kurmaya iten sebeplerin neler olduğu tespit edilirse başarılı olan veya olamayan ekonomiler hakkında bazı ipuçları elde edilmiş olacak ve bu diğer ekonomiler için de yararlı olacaktır (Minns, ve Rizov, 2005, s.259-281). Bazı yazarlara göre girişimcilik sonucunda elde edilecek gelirle, işçi olarak çalışıldığında kazanılacak ücret karşılaştırılarak girişimci olup olmama kararı alınmaktadır (Lucas, 1978; Kihlstrom ve Laffont, 1979; Holmes ve Schmitz, 1990; Parker, 2004; Jovanovic, 1994). Bunun yanında riskten kaçınma (Kihlstrom ve Laffont, 1979), kişisel tutumlar (McClland, 1961), eğitim ve insan sermayesi (Zucker vd., 1998; Bates, 1990; Blanchflower ve Meyer, 1994) ile işsizlik (Evans ve Leighton, 1989) de kişilerin girişimci olmaya yönelik kararlarında etkili olmaktadır (Audretsch, Boente ve Tamvada, 2007, s.4).

Din ve girişim arasında karmaşık bir ilişki vardır. Din inananların girişimsel aktivitelerini, girişimci olma kararlarını, girişimsel yönetimlerini ve bağlantı halinde oldukları çevreyi etkilemektedir (Dodd ve Seaman, 1998; Anderson vd., 2000). Bu çerçevede kişilerin iş kurmalarında, çalışmaya teşvik edilmelerinde ve kazanç sağlamalarında dinin ne derece etkili olduğu önem kazanmaktadır.

Aslında dinlerin girişimciliğe yönelik yaklaşımlarını çalışmaya, kazanç elde etmeye verdikleri önemde ve bunlardan elde edilecek olan çıkarımlarda aramak gerekecektir. Yani bir dinin insanlara 'girişimci olun' şeklinde bir özendirme ve hedef belirlemiş olmasını beklemek pek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bunun yerine Weber'in meşhur Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı çalışmasında yaptığı gibi dinde var olan müessese, anlayış ve yaklaşımların ne anlama geleceklerini ele almak ve bunlardan birtakım çıkarımlarda bulunmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Weber çalışmasında hemen her toplumda kapitalizmin var olduğunu ancak modern kapitalizmin Protestan ahlaka sahip olan bir toplumda

ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Yani toplumların sahip oldukları kültür, zihniyet yapısı, dini inançları gibi müesseseler ekonomi üzerinde etkili olmaktadır ve bu etki kimi toplumları başarılı kılmaktayken kimilerini başarılı yapamamaktadır (Weber, 2005, s.42-43). Weber'le örtüşen fikirlere sahip olan McClland'a (1961) göre de Protestan iş ahlakına sahip fikir ve değerler başarı motifleri oluşturur ve zevki engelleyen bir yapı oluştururlar. Bu da daha başarılı girişimciler oluşmasına yola açar (Arıkan, 2004, s.255-257).

Weber Protestan doktrinlerle iş hayatında başarılı olmak için gerekli olan yaşam biçimi arasında güçlü kesin uyumlar olduğunu iddia etmiş ve bunları bulmaya çalışmıştır. Weber bir işe başlanmasının (iş girişiminin) teşvik edilmesinde diğer dinlerin Protestanlık kadar çalışmaya önem vermediğini ve sonuçta da başarılı olamadığını ileri sürmektedir (Cockerham, 1995). Ancak son zamanlarda Weber'in kapitalizm ile Protestanlık arasındaki ilişkiyi fazla abarttığı, İslam, Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin ekonomiyle olan ilişkilerini vurgulamadığı biçiminde eleştiriler de yapılmaktadır (Carswell ve Rolland, 2007, s.163).

Dinin bir bütün olarak ekonomiyi ve ekonomik performansı etkilediği kabul edilmektedir (Barro ve McCleary, 2003; Iannaccone, 1998; McCleary ve Barro, 2006a; McCleary ve Barro, 2006b). Bu hem dinlerin koymuş oldukları bazı kurallar hem de oluşturdukları farklı insan modellerinden kaynaklanmaktadır. Din insanların günlük yaşamlarını, psikolojik yapılarını, kültürel altyapılarını, çalışmaya karşı tutumlarını, alışkanlıklarını, tüketim, üretim ve harcama biçimlerini kısacası insanla ilgili olan her şeyi etkiler ve büyük oranda değiştirip yönlendirir. Bu yüzden ki din, ekonominin hemen her alanında etkili olduğu gibi girişimcilik alanında da etki etmekte ve bireylerin girişimciliğe ilişkin kararlarında tesir göstermektedir (Dodd ve Seaman, 1998, s.71). Fakat bu etkinin nasıl olduğuna ilişkin fazla bilgi mevcut değildir.

Farklı yazarlar değişik ülkelerde girişimsel kültürün farklılıklar taşıdığını ele alan çalışmalar yapmışlardır (Arıkan, 2004, s. 255-256). Yapılan bazı çalışmalara göre İslam ve Hıristiyanlık gibi dinler girişimciliği teşvik edicidir, Hinduizm gibi dinler ise girişimciliği engelleyen bir yapıdadır (Audretsch, Boente ve Tamvada, 2007, s.1). Farklı dinler farklı etkiler gösterdiğine göre hangi dinlerin ne gibi yollarla bu etkiye sahip oldukları da önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada İslam'ın girişimciliğe olan etkisi ele alınmaya çalışılacaktır. İslam ve girişimcilik arasındaki ilişkileri araştıran bazı çalışmalara göre İslamiyet'in servete ve kazanca karşı

tutumu olumludur. Osmanlı Devleti'nde Müslümanların iktisadi hayata az girmiş olmalarını sadece dine dayayarak açıklamak eksik olacaktır. Yani girişimci bir sınıfın ortaya çıkmaması dini veya ahlaki yapıdan değil, siyasi ve hukuki yapıdan ileri gelmektedir (Arıkan, 2004, s.257).

Bunun yanında din olumlu bir çevre oluşturarak girişimsel faaliyetleri ve girişimciliği destekler bir mahiyette de ele alınabilir. Din dürüstlük, güvenilirlik, erdemlilik gibi değerleri ön plana çıkardığından bu özelliklere sahip bireyler sosyal çevreleriyle daha iyi ilişkilere sahip olacak ve girişimde bulunmaları kolaylaşacak ve girişimde bulunduktan sonraki faaliyetleri süresince daha iyi bir çevre ve daha olumlu imkânlar bulabileceklerdir. Ayrıca bu tür girişimler toplum tarafından benimseneceğinden insanlar bu tür girişimlerde bulunmaya çalışacaklardır (Castogiovanni, 1991; Anderson vd, 2000; Carswell ve Rolland, 2007, s.166).

2. TEMEL KAYNAKLARI ÇERÇEVESİNDE İSLAM'IN GİRİŞİMCİLİĞE BAKIŞI

İslam'ın birçok alanda olduğu gibi girişimcilik alanında da ne dediği pek incelenmemiştir. Girişimcilik konusu uzun yıllar ihmal edildiği için onun hakkında yapılan incelemelerin az olması yanında, dinin ekonomiye etkisi ve bu çerçevede de İslam'ın ekonomiye etkisi de ihmal edilen konulardan olduğundan bu alan terk edilmiş bir çalışma alanı olarak ortada kalmıştır. Din ile ekonomiyi içeren çalışma söz konusu olduğunda ekonomistler "Bu ilahiyatçıların çalışma alanı, onların çalışması gerekir" şeklinde bir düşünceye sahipken, ilahiyatçılar da "Bu ekonomistlerin konusu, biz ekonominin prensiplerini tam olarak bilemeyiz, bu yüzden de tam bir değerlendirme yapamayız, bu konuları iktisatçılar çalışmalıdır" biçiminde bir düşünceye sahiptirler. Bu yüzden bu tür konular şimdiye kadar az çalışılmış olduğu gibi bundan sonra da az çalışılmış konular olarak kalacağına benzemektedir.

Bu çalışmada İslam'ın söylediklerinin girişimcilik tanım ve teorileri çerçevesinde ne anlama geldiği ele alınmaya çalışılacaktır. Daha doğrusu İslam'ın girişimcilik konusunda neler demiş olabileceği ele alınacak ve bazı çıkarımlar yapılarak İslam'ın bu konudaki görüşü belirlenmeye çalışılacaktır. Bu yüzden İslam'ın temel kaynaklarından Kur'an, Hadis ve Sünnet ele alınarak inceleme yapılacaktır. Bu sayede İslam'ın orijinal halinin bu konularda ne demiş olduğu tespit edilmiş olacaktır.

İslam'da insanların çalışmalarını ve bir bakıma da girişimde bulunmalarını gerektiren yaklaşımlardan birisi insana yüklenmiş olan 'dünyanın imar edilmesi' görevidir. Kur'an'a göre insanın dünyaya gönderilme gayelerinden birisi yeryüzünün insanlar tarafından imar edilmesi ve kalkındırılmasıdır (Kur'an, Hud, 11/61). Bunun bir sonucu olarak da insanların çalışmaları, girişimde bulunmaları dünyayı imar edip kalkındırmaları gerekir. Bu açıdan bakıldığında İslam'ın bir işe başlanmasını, bir girişimde bulunulmasını teşvik ettiği hatta bunu bir görev olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanında İslam'ın girişimcilik konusunda insanların maddi durumlarına göre farklı yaklaşımlar sergilediğini söylemek mümkündür. İslam'ın hem belirli bir maddi varlığı olanlar hem de olmayanlar açısından bakıldığında girişimciliği teşvik ettiği hatta zorunlu kıldığı söylenebilir. Bu yüzden meseleyi iki açıdan ele almak uygun olacaktır.

Ancak daha öncesinde hem maddi varlığa sahip olanları hem de olmayanları içeren şu ayeti ele almak uygun olacaktır (Kur'an, Müminun, 23/1-4): *"Muhakkak ki müminler, mutluluk, felah ve başarıya erdiler. Onlar namazlarında tam bir saygı ve tevazu içindedirler. Onlar boş şeylerden uzak dururlar. Onlar zekât vermek için çalışırlar (Yazır) (Zekât için faaliyettedirler, sürekli zekât verme işindedirler, zekât verebilmek için uğraşırlar; "Nasil etsek de zekât versek diye çırpınıp dururlar.")"* anlamındaki ifadeler yer almaktadır.

Ayette "zekât vermek için çalışırlar, çırpınıp dururlar" ifadeleri önemlidir. Bu ifadelerde zekât verebilmek için 'çalışmak' bir görev olarak ele alınmıştır. Buna göre bir Müslümanın çalışmasının amacı zekât verebilmektir. Bu yaklaşıma göre bir Müslüman "Ben zengin değilim, bana zekât vermek düşmez" diye düşünmekten ziyade "Ben de çalışmalı, kazanç elde etmeli ve zekât verebilecek seviyeye gelmeliyim" diye düşünmelidir. Buna göre zekât emri insanları çalışmak zorunda bırakan bir müessesedir. Bu şekilde insanların zekât vermeleri zorunlu kılınmasaydı bu kişiler kendilerine yetecek kadar bir kazanç elde edip bununla yetinmeyi yeterli görecektirdi. Fakat bu uyarıya göre daha fazla çalışmalı, zekât verebilecek kadar zenginliğe sahip olmalıdırlar. Ayrıca bu uyarıda insanların verimli çalışmak zorunda bırakıldıkları da görülmektedir. Zekât emrinden önce kendisine yetecek kadar kazanç elde eden kişi bu emirle birlikte ya başka bir işte fazladan çalışacak veya mevcut işinde verimliliği artırmanın yollarına bakacaktır. Yine ayetteki ifadelere göre Müslümanlar kendileri için değil başkalarına zekât verebilmek için çalışmaktadırlar. Bu da sadece kendisini düşünmeyen, başkalarının

Faydasını da artırmaya çalışan bir insan modeli anlamına gelecektir. Dolayısıyla İslam'daki girişimci tipinin, kendisini girişimci olmaya teşvik eden unsurlardan birisi de başkalarına faydalı olmaktır. Yani İslam'daki girişimci sadece kendi elde edeceği kazancı düşünerek girişimci olmaz, başkalarına yapacağı katkıyı da hesap ederek daha doğrusu bunu amaçlayarak girişimci olur.

2.1. Maddi Varlığı Olmayanlar

Maddi varlığı olmayanları girişimci olmaya zorlayan sadaka ve zekât müesseseleridir. Bu konuya değinen bir hadis şu biçimdedir: *"Said bin Ebu Bürde'nin babası ve dedesinden naklettiğine göre Resulullah (SAV) şöyle buyurmuştur. "Her Müslümanın sadaka vermesi gerekir." Bunun üzerine oradaki sahabeler "Ya Resulallah! Ya sadaka verecek bir şey bulamazsa?" diye sordu. Resulullah (SAV) "Bu durumda eliyle çalışır. Kazandığı malın kendisine faydası olduğu gibi ondan sadaka da verir." buyurdu. Sahabeler "Buna da gücü yetmezse?" diye sordu. Hz. Peygamber (SAV) "Bunu da yapamayan, yardım isteyen kimseye yardım etsin" buyurdu. "Bunu da yapamazsa?" diye tekrar sorduklarında ise "İyilik yapsın, kötülüklerden uzak dursun. Bu da onun için sadakadır." buyurmuştur."* (Buhari, h.n. 1445). Burada da görüldüğü gibi Müslümanlar sadaka veya zekât verecek seviyede bir varlığa sahip olmasalar bile çalışmalı, kazanç elde etmeli ve zekât ibadetini yerine getirmelidir. Hadisteki ifadelerle göre sadaka ve zekât vermek gereklidir. Yani 'verilmese de olur' değil de 'verilmesi gereklidir-zorunludur' biçiminde ifade edilmiştir. Bu şu açıdan önemlidir: Bu emirle birlikte, sadaka vermeye maddi gücü yeterli olmayan kişi çalışmaya başlayacak ve üzerine bir vazife olan sadakayı verebilecek seviyeye gelecektir. Bu da bu emrin insanları çalışmaya ve bir işe başlamaya, bir bakıma girişimde bulunmaya zorladığı anlamında ele alınabilir. Ayrıca bu ifadelerle göre insanları girişimci olmaya iten saik sadece kazanç elde etmek değil, sadaka vermek yani başkalarına yardımda bulunmak ve bir bakıma onlar için çalışmaktır.

Bu İslam'daki insan modelinin özelliklerinden birisi olan diğergamlığı ifade etmektedir. İslam'a göre insanlar sadece kendilerini düşünmez, kendileri için istediği ve sevdiği şeyleri diğerleri için de sever ve ister (Buhari, h.n.13; Müslim, 71-72; Tirmizi, h.n. 2305) ve başkalarını kendilerinden önde tutarlar. Bu durumu ifade eden ayet şu biçimdedir: *"... Bu kullar, dünya hayatında iken sözlerinde durur, adadıkları şeyi yerine getirir ve felaketi bütün ufukları tutan kıyamet gününden endişe ederlerdi. Kendileri de ihtiyaç duydukları ve verdikleri şeyleri sevdikleri halde yiyeceklerini, sırf Allah'ın rızasına*

ermek için fakire, yetime ve esire ikram ederler. Ve derler ki: "Biz size sırf Allah rızası için ikram ediyoruz, yoksa sizden karşılık istemediğimiz gibi bir teşekkür bile beklemiyoruz." (Kur'an, Dehr (İnsan), 76/5-9) Kendisi de ihtiyaç içinde olup sevdiği halde elindeki şeyleri başkalarına veren bir insan modeli başkalarını yaşatma amacında olan bir insan modeli olarak ele alınabilir. Bu bağlamda İslam'daki girişimcinin amaçlarından birisi de başkalarına katkıda bulunmaktır.

Şu hadis de maddi varlığı olmayanları girişimci olmaya zorlayan bir çerçevede ele alınabilir: "*Ebû Umâme'den (RA) rivâyete göre, Rasûlullah (SAV), şöyle buyurmuştur: "Ey Âdemoğlu! Sen ihtiyaçtan fazlasını infak edip dağıtırsan senin için bu hayırlıdır. Eğer biriktirir ve elinde tutarsan senin için bu zararlıdır. Geçinecek kadarını biriktirmenden dolayı kınanmazsın, sen harcamaya önce geçimini üzerine aldığı kimselelerden başla, veren el alan elden daima üstündür..."* (Tirmizi, h.n. 2343). "Veren el alan elden üstündür" ifadesinin önemi büyüktür. Bu ifadeye göre veren el üstün ve hayırlı iken alan el üstün ve veren kadar hayırlı değildir. Bu aslında alanları "*Çalışın, kazanç elde edin; almaktan kurtulun siz de veren el olun yani üstün/hayırlı olun!*" biçiminde uyarmakta ve onları çalışmaya, girişimde bulunmaya teşvik etmektedir. Alt, alan ve hayırsız olmak insanlara ağır gelecek ve onlar da bir şekilde çalışıp kazanç elde edip hayırlı ve üst el olmaya gayret göstereceklerdir. Bu da insanları girişimde bulunmaya teşvik eden hatta zorlayan bir anlayıştır.

Bu noktada şu ayetleri de ele almak uygun olacaktır. "*Müminlerden gâh farz zekât dışında ayrıca gönlünden koparak bağışta bulunanları, gâh ancak çalışıp didinerek ele geçirdikleri malları bağışlayanları dillerine dolayıp alaya alanlar var ya, işte Allah onları alay konusu yapıp maskara etmiştir ve onlara gayet acı bir azap vardır."* (Kur'an, Tövbe, 9/79). Farz olan zekât dışında gönlünden koparak verenler aslında zengin olanları ifade etmekten ziyade, çalışıp didinerek ele geçirdikleri kazançları bağışlayanlar fakir olanları ifade etmektedir. Ayette de görüldüğü üzere zengin olmayanlar sırf sadaka ve zekât verebilmek için çalışmaya başlamakta, kazanç elde etmeye çalışmakta ve bundan bağışta bulunmaktadırlar. Bu ise işi olmayan kişilerin işe başlamaları yani bir bakıma girişimde bulunmaları anlamına gelmektedir.

Bu ayetlerle ilgili olarak rivayet edilen hadis şu biçimdedir: "*Ebu Mesud'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bize sadaka vermemiz emredilince, para karşılığı yük taşımaya başladık. Bir defasında Ebu Akil yarım sa' hurma getirdi. Bir başkası da ondan*

daha çok getirdi. Bunun üzerine münafıklar: "Allah'ın bu birinci adamın getirdiği sadakaya ihtiyacı yoktur. Diğeri ise sadece gösteriş olsun diye bunu yaptı," dediler. İşte bunun üzerine; "Sadakalar hususunda müminlerden gönüllü verenleri ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları ayıplayıp onlarla alay edenler..." ayeti indi." (Buhari, h.n. 4668) Hadiste zekât emredilince bir işe başlanmasından bahsedilmektedir. Yani bu emir olmadan insanlar kendilerine yetecek biçimde kazanç elde etmeye razı bir hayat sürmekteyken, bu emirden sonra bir işe başlanmış yani girişimde bulunulmuştur. Bu açıdan bakıldığında İslam belirli bir varlığı olmayan kişilerin, sadaka ve zekât müessesesi sayesinde, bir iş sahibi olmalarını gerekli kılmakta ve bir girişimde bulunmaya zorlamaktadır. Yani fakir ve yoksul diyebileceğimiz kişiler açısından bakıldığında girişimci olmak zorunlu hale getirilmiştir.

Az önce ele alınan hadise benzer bir hadis ise şu biçimdedir: *"Şakik'in naklettiğine göre Ebu Mesud el-Ensari şöyle demiştir: Resulullah (SAV) bize sadaka vermemizi emrettiği zaman bizden biri pazara gider, hamallık yapar ve karşılığında bir müdd (buğday) kazanırdı. Böyle yapanlardan bazılarının bugün yüz binlerle ifade edilebilecek servetleri vardır. Ebu Vail (Şakik), "Ben bu sözü Ebu Mesud'un kendisi için kullandığını düşünüyorum" demiştir." (Buhari, İcare, h.n. 2273). Burada da görüldüğü gibi sadaka ve zekât emri ile insanlar çalışmaya başlamış ve belirli bir zaman sonra 'binlerle ifade edilebilecek bir servet' sahibi olmuşlardır. 'Binlerle ifade edilebilecek servet' ifadesinden bu kişilerin başlangıçtaki gibi hamal olarak kalmadığı, başladıkları işleri bir şekilde geliştirdiği; ya kendi işini kurduğu veya ortaklık biçiminde bir iş kurarak bir girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu emir olmasa insanlar çalışmaya başlamayacak ve binlerle ifade edilebilecek kadar servet elde eden kişilerin hem kendilerine hem de bir bütün olarak ekonomiye büyük katkıları olacağı açıktır. Zaten bu durum girişimciliğin ekonomik büyümeye etkisi çerçevesinde birçok çalışmaya konu olmuştur ve girişimciliğin büyümeyi ve kalkınmayı teşvik ettiği şeklinde genel bir kanı oluşmuştur (Baumol, 2002).*

2.2. Maddi Varlığı Olanlar

Belirli bir maddi varlığı olanlar yani bir bakıma zengin olanlar için ise yine aynı şekilde girişimci olmanın zorunlu kılındığını söylemek mümkündür. Çünkü İslam'a göre insanlar sahip oldukları varlıkları birkaç biçimde değerlendirme imkânına sahiptirler, bunlar haricinde değerlendirme imkânları yoktur. Maddi varlığa sahip birisi elindeki bu

varlığı atıl bir biçimde tutamaz. Bunun iki sebebi vardır. Bir taraftan ellerindeki maddi varlıkları biriktirip harcamayan insanların ahirette karşılaşacakları azabı anlatan ayetin tehditkâr uyarısı bunu engellerken (Kur'an, Tövbe, 9/34), diğer taraftan da her sene verilecek olan zekât, bu varlığın giderek azalmasına yol açacak ve bu da bu maddi varlığın elde atıl bir biçimde tutulmasını engellemiş olacaktır. Çünkü insanlar varlıklarının giderek azalmasına razı olmayacaklar ve bir şekilde kazanç getirecek alanlara yönlendireceklerdir. Bu noktada kazanç getirme yollarından faiz de İslam'a göre kapalı olduğundan insanlar varlıklarını faize yatırarak değerlendiremeyeceklerdir. Dolayısıyla insanlar ellerindeki varlıkları ya bizzat kendileri işletecek veya kuracakları birtakım ortaklıklarla başkalarıyla ortak bir biçimde işletmiş olacaklardır. Bu da maddi varlığa sahip olan insanların zorunlu olarak girişimci olmalarını sağlayan bir uygulamanın var olması anlamına gelmektedir.

Yani İslam'a göre zenginler de fakirler de girişimci olmak, bir iş yapmak, bir işletme kurmak veya buna ortak olmak zorundadırlar. Zekât ve sadaka emri, faiz ve stokçuluk yasağı bu durumu ortaya çıkarmaktadır. İslam bir işe girişilmeden kazanç elde edilmesini önlemek için birçok şirket türü oluşturmuştur. Yani insanlar ya kendileri bir işletme kurmalı ya da başkalarıyla ortaklık kurarak bir girişimde bulunmalıdır. İslam'da birçok şirket türünün teşvik edilmiş olması, İslam'ın girişimciliği özendirmesi anlamında ele alınabilir. Bu da aslında ayrı bir çalışma konusudur.

2.3. Risk Alma ve Yenilik Yapma

Bunun yanında İslam'ın genel manada girişimciliğe birkaç biçimde değindiğine de şahit olmaktadır. İslam risk almayı, yenilikçi, açık fikirli olmayı ve fırsatları görebilmeyi önemli görmektedir ve bunları teşvik edici ifadeler barındırmaktadır.

Girişimcilikle ilgili kabul edilebilecek hadislerden birisi şu biçimdedir: "*Cesur tüccar merzuktur (rızkı alır, kazanç elde eder), korkak tüccar mahrumdur (bu kazançtan mahrum kalır).*" (Deylemî, Müsned, II, 79). Burada sözü edilen tüccar Cantillon'un ifade ettiği risk alan girişimci tipine uygun gelmektedir. Yani İslam'a göre kişiler risk alarak girişimde bulunmalıdır, risk almayı göze alamayanlar kazançtan mahrum kalacaklardır. Kişi atılım yapabilmeli, içinde yaşadığı devirdeki ticari durumu idrak ederek yapılması gerekenleri yapmalı, kazanç elde edilebilecek fırsatları görüp değerlendirebilmeli, cesur, yeniliklere açık ve hamleci olmalıdır. Bu sayede kazanç elde edecek ve başarılı olacaktır.

Yenilik yapmak hem girişimcide olan sıfatlardan birisidir hem de girişimcilik için yerine getirilmesi gereken önemli bir fonksiyondur. Schumpeter yenilikçi girişimcilerin piyasada daha başarılı olacaklarını, yenilik yapmayanların ise piyasada daha zor tutunacaklarını ifade etmektedir. Girişimcilik ve inovasyonla ilgili olabilecek bir diğer hadis ise şu şekildedir: “*İki günü birbirine eşit olan ziyandır (aldanmıştır).*” (Aclûnî, h.n. 2406). Girişimciliğin tanımını ele aldığımız kısımda zikrettiğimiz Baumol’un ifadesi bu hadisteki ifadeyle hemen hemen aynı anlama gelmektedir. Orada girişimci “Bugün yaptığı kendisine, yarını için asla yeterli gelmeyen kişi” şeklinde tanımlanmış ve sürekli yenilik peşinde olduğu anlatılmıştı. Hadisteki ifadeye göre de insanlar bugün ne yapmışsa yarın daha fazlasını yapmalı, yaptığı şeylere sürekli yeni bir şeyler katmalı, iyileştirmelerde bulunmalı ve bugün yaptıklarıyla yetinmemelidir. Yani insanlar yenilikçi olmalıdır. Bu da Schumpeter’in yenilikçi girişimci tipiyle örtüşmektedir. Benzer biçimde ele alınabilecek bir ayet ise şu şekildedir: “*Demek ki, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Öyleyse bir işi bitirip boş kalınca, hemen yeni bir işle uğraşarak yorul!*” (Kur’an, İnşirah, 94/5-7). Burada da bir iş yapıldığında hemen onun ardından yeni bir işin yapılması, önceki yapılanlarla yetinilmemesi gerektiği belirtilmekte ve insanların sürekli olarak yeni bir şeyler yapmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Buradaki ifadeler iktisat ve işletme literatürlerinde yenilik (inovasyon) ve Kaizen (sürekli iyileştirme) diye ifade edilen tanımlamaları içermektedir.

2.4. Tüketim ve Harcama Yaklaşımı

Bunun yanında tüketim ve harcamaya getirilen sınır da insanları girişimci olmaya zorlamaktadır. İslam’da insanlar ancak gerçek manadaki ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bunlardan fazla yapacakları tüketim israf olarak sayılacaktır. Bu yüzden yapacakları harcamalar da ancak gerçek manadaki ihtiyaçları için olacağından fazla harcama yapmamış ve tasarruf yapmış olacaklardır. Yapılan tasarruflar da atıl bir biçimde bekletilemeyeceğinden ve faize yatırılmayacağından, insanlar bu tasarruflarını yatırıma dönüştürmek zorunda kalacaklar ve bir girişimde bulunacaklardır.

2.5. Ahlaki Değerler ve Sosyal Sermaye

Bütün dinler gibi İslam da insanların güvenilirlik, dürüstlük, erdemlilik, cömertlik, diğergamlık, çalışkanlık, yardımseverlik gibi ahlaki değerlere sahip olmalarını ister ve bu özelliklerin insanlarda oluşması ve yerleşmesi için bir takım kurallar koyar. Özellikle çalışkan, güvenilir, dürüst, yardımsever kişilerin iş kurmaları, kurdukları işte başarılı olmaları daha kolay ve daha muhtemeldir. Yani bu tür

özelliklere sahip kişiler girişimde bulunmak istediklerinde daha olumlu imkânlar, daha olumlu bir çevre ve daha olumlu insan ilişkileri bulacak ve girişimde bulunmaları yani girişimci olmaları kolaylaşacaktır. Yani din insanların sosyal sermayelerini (Lin, Cook ve Burt, 2008; Lesser, 2000; Portes, 1998) artırmakta ve onlara daha uygun bir ortam hazırlamış olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında din insanlara birtakım özellikler kazandırarak onların girişimde bulunmalarını kolaylaştırıcı bir etkiye de sahip olmaktadır.

Dolayısıyla İslam'ın girişimci olunması konusunda zengin ve fakir olanları da ele alacak biçimde bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Fakir olanları girişimci olmaya zorlayan zekât ve sadaka emirleri ile alan el olma durumunda olmaktan kurtulma uyarıları iken, zenginleri girişimci olmaya zorlayan zekât ve sadaka emirleri ile faiz ve kaynakların atıl tutul(a)mama yasaklarıdır.

3. MÜSLÜMAN DEVLETLER NEDEN GERİ?

Buraya kadar anlatılan kısımda İslam'ın çalışmayı, kazanç elde etmeyi, girişimde bulunmayı teşvik ettiği hatta zorunlu kıldığı anlatılmıştır. Fakat bu noktada haklı olarak akla "Madem İslam çalışmayı, girişimciliği teşvik ediyor, Müslüman devletler neden geri kalmış?" sorusu gelecektir. Bu noktada farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bazı yazarlara göre Müslüman ülkelerin geri kalmasındaki sebep İslam'ın getirmiş olduğu prensipler ve oluşturduğu müesseselerdir (Kuran, 2004), yani İslam'ın kendisidir. Fakat bazı yazarlara göre bunun sebebi İslam değildir (Ziya Paşa), bunda hem Müslümanların kendilerinin hem de Müslüman ülkeleri sömüren ve karışıklıklar çıkaran dış güçlerin etkisi bulunmaktadır.

3.1. Yanlış Anlaşılan Züht Anlayışı ve Dünya-Ahiret Dengesi

Genel anlamda bakıldığında Müslümanlarda dünyayı her şeyiyle terk etmek gibi bir zihniyet yapısı oluşmuştur ve bu birçok kişi tarafından eleştirilmiştir (Ülgener, 1981; Ülgener, 1991). Ancak böyle bir yaklaşım İslam'a uygun değildir. Konuyla ilgili olarak şu hadise de yer vermek uygun olacaktır: "*Ebû Zerr'den (RA) rivâyete göre, Rasûlullah (SAV) şöyle buyurmuştur: "Dünyadan yüz çevirmek ve dünya sevgisini terk etmek demek kişinin helal olan şeyleri kendisine haram kılması veya malı bırakıp atmak demek değildir. Fakat gerçek zahitlik ve dünya sevgisini terk etmek demek; elinde bulunan şeylere Allah katında bulunan imkân ve nimetlerden fazla ümit besler olmamandır. Veya başına gelen bir bela ve sıkıntıdan dolayı elde*

edeceğın sevap, senin yanında o bela ve sıkıntıda dolay kaybettiğın maldan üstün ve hayırlı olmalıdır. İşte gerçek zahitlik ve dünya sevgisi bu olmalıdır.” (Tirmizi, Zühd, 37/29, h.n. 2340). Bu ifadelerde de görüldüğü gibi Müslümanlar dünyayı fiilen değil kalben terk etmelidirler. İslam ebedi kalacakmış gibi yani ahireti hesaba katmadan yaşam sürmeyi doğru bulmaz ama ahiret için de dünyanın terk edilmesini de doğru karşılamaz.

Bu konuya değinen şu ayetlerde “*Allah’ın sana ihsan ettiğı bu servetle ebedi ahiret yurdunu mamur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah’ın sana ihsan ettiğı gibi sen de insanlara ihsan et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma! Çünkü Allah bozguncuları sevmez.*” (Kur’an, Kasas, 28/77) ifadeleri bulunmaktadır. Yani İslam’a göre insan ahireti kazanmaya çalışmalıdır ama dünyadan da tamamen alakasını kesmemelidir. Maalesef İslam’ın bu konudaki yaklaşımı yanlış anlaşılmıştır ve Müslümanlarda “Bu dünya zaten geçici, her şey yok olup gidecek, onun için ahireti düşünelim, dünyayı bir kenara bırak, ahirete bak!” biçiminde bir anlayış oluşmuştur. Bu düşüncenin oluşmasında bazı tasavvuf akımlarının da büyük etkisi olmuştur. Bu akımların oluşturduğu zihniyet yapısında “Bir lokma, bir hırka” biçiminde çok yaygın bir anlayış vardır ve haklı olarak bu anlayış birçok eleştiriye de yol açmıştır. Tasavvuf bilgi ile Allah’a ulaşma değil de dünyayı fiilen terk etme biçiminde uygulandığından, tasavvuf akımlarından bazıları İslam ülkelerinin geri kalmış olmalarında rolü olan unsurlar olarak ele alınmışlardır. Bütün akımları bu kategoride değerlendirmek doğru bir yaklaşım değildir ancak genel anlamda oluşan anlayış bu biçimdedir ve bu yüzden de eleştiriye açıktır.

Genel anlamıyla bakıldığında manevi ilerleme ve yükselme için tasavvufa yönelmek sakıncalı görülmemelidir. Bir veya birkaç kişinin bunu yapmasında bir mahzur olmayabilir. Fakat bütün olarak Müslümanlar buna yönelirse maddi ve teknik anlamda hiçbir ilerleme olmaması tehlikesi vardır. Ayrıca bütün insanlar tasavvufa yönelmiş olursa kendilerine İslam’ın yüklemiş olduğu ‘dünyayı imar etme’ (Kur’an, Hud, 11/61) görevini ihmal etmiş olacaklardır ve bu açıdan bakıldığında da bütün Müslümanlar maddi ve teknik anlamda geri kalmış olacaklardır. Yani bir veya birkaç Müslümanın tasavvufa yönelmesi iyi olabilir ancak bütün Müslümanların tasavvufa yönelmesi aynı derecede iyi neticeler sağlamaz. Bu duruma Tasavvuf Paradoksu adını vermek uygun olacaktır.

3.2 Yanlış Anlaşılan Zekât ve Sadaka Anlayışı

Günümüzde İslam dünyasında zekât ve sadaka vermek sadece zenginlerin yapması gereken ibadetlermiş gibi değerlendirilmektedir. İnsanlar “Ben zengin değilim, zekât ve sadaka vermek bana düşmez” diye düşündüklerinden ve veren elin üst ve hayırlı, alan elin ise alt ve veren ele göre daha az hayırlı olacağı uyarısını tam olarak idrak edemediklerinden çalışıp kazanç elde etme konusunda kendilerini zorunlu hissetmemektedirler. İslam ülkelerinde hâkim olan bu yaklaşım, İslam'ın çalışma ve girişimde bulunmayı zorunlu kılan anlayışının gerçek hayata geçirilememesi ve kendisinden beklenen sonuçları ortaya koyamaması anlamına gelmektedir. Oysa İslam insanların varlıkları olmasa bile çalışmaları ve sadaka ve zekât verebilecek seviyeye gelmeleri gerektiğini belirtmektedir (Buhari, Zekât, 24/30, h.n. 1445).

Zekât müessesesi hem yanlış anlaşılmış hem de fiili hayata geçirilmemiştir. Bu yüzden kendisinden beklenen faydaları sağlayamamaktadır. Zekât verilecek sınıflar içerisinde borçlu olanlar ve yolda kalanlar da vardır. Borçlu olanlara zekâttan pay verilmesi demek maddi sıkıntı içerisinde olan girişimlere finans sağlanması anlamına gelecektir. Yolda kalanlar ifadesi de bu çerçevede ele alınabilir. Bu ifade gerçek manada yola çıkıp yolda kalanları kapsayacak bir biçimde ele alınabileceği gibi, bir işe başlayıp bu işi bitiremeyen, bu işi yarı kalan, mesela bir firma kurup da tam olarak faaliyet gösteremeyen, batma noktasına gelen firmaları kapsayacak biçimde de düşünülebilir. Bu fonksiyonlarıyla zekât karşılıksız bir finans kaynağı rolü görmüş olmaktadır. Bu da şu açıdan önemlidir: Bir işletme kurup bunda istediği başarıyı sağlayamayan veya sağlayamayacağını düşünerek bu işi kurmaktan vazgeçen kişi, yani çıktığı yolda kalacağını düşünerek karamsar olan birisi, düzgün işleyen bir zekât müessesesinin varlığında, kurduğu iş başarıya ulaşmazsa da kendisine finans sağlanacağını bileceğinden bu işi kurmaktan çekinmeyecek ve daha istekli bir biçimde iş kuracak yani girişimde bulunacaktır. Böyle bir durumda iş kurma düşüncesi olan hemen herkes bir girişimde bulunacak ve bütün bir toplum olarak girişimci sıfatıyla nitelendirilebilecek bir görüntü arz edeceklerdir. Fakat bu noktada bir tehlike de gündeme gelmiş olmaktadır. Bu durumda herkes girişimde bulunmaya çalışacak, gerçek anlamda iş kurup başarılı olmak isteyenlerle, bu işi suiistimal etmek isteyenler ayırt edilememiş olacaktır. İşte bu noktada da İslam'ın oluşturmak istediği insan modelinin özellikleri gündeme gelmiş olmaktadır. İslam oluşturmak istediği insan modelini ahlaki özelliklerle donatmaya

çalışır. Ahlaki özelliklere sahip olan bir kişinin az önce ele alındığı biçimde bir suiistimale yönelmesi düşünülemez. Daha doğrusu düşünülememesi gerekir. Fakat bunun teoride böyle olması pratikte de böyle olmasını sağlamaz. Bu ise İslam'ın oluşturmaya çalıştığı yapının bir açık noktasıdır ve belki de en zayıf noktası da budur.

3.3. Müslümanların İslam'daki İnsan Modelinin Taşınması Gereken Özellikleri Taşınamaması

İslam'a göre insanlar bencil değil diğergam olmalıdır, çevresiyle iyi ilişkiler kurmalı, başkalarının derterleriyle dertlenmelidir. Aldatmamalı, güven vermeli ve güven unsuru olmalıdır (Tirmizi, Alış-Veriş, h.n. 1315; Ebû Dâvûd, İcara, 50; İbn Mâce, Ticarat, 36). Çalışkan olmalı, kişinin ancak çalışmasının karşılığını elde edebileceğini bilmelidir (Kur'an, Necm, 53/39). Tüketimde israfa kaçmamalı (Kur'an, Araf, 7/31), harcamalarında cimri davranmamalı ama saçıp savurur biçimde hareket de etmemelidirler (Kur'an, İsra, 17/26-30). Günümüzde Müslümanların İslam'daki insan modelinin taşınması gerektiği özellikleri taşıdığını söylemek oldukça güçtür. Yani Müslümanlar İslam'ın onlarda görmek istediği ahlaki değerlerin bazılarında yoksun olduklarından sosyal sermayeleri düşüktür ve bu onlar için olumsuz bir ortam oluşturmaktadır. Bir sistemde yer alan parçaların kendilerinden beklenen fonksiyonları yapmamaları o sistemden beklenen neticelerin elde edilmesini engeller. Aynen bunun gibi İslam sisteminde birer parça olan insanlar kendilerinden beklenen fonksiyonları yerine getirmeyince, oluşturulmak istenen sistemden de beklenen sonuçlar elde edilememektedir. Bu yüzden Müslüman devletler geri kalmış bir vaziyettedirler.

SONUÇ

Girişimcilik birçok çalışmaya konu olan bir alandır. Girişimciliğin ekonomiye etki ve katkıları yanında, girişimciliğin nelerden etkilendiği, hangi kurumların girişimciliği ne yönde etkilediği gibi alanlar da incelenmeye ve belirlenmeye çalışılan noktalar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada genel anlamda dinin, özel anlamda da İslam'ın girişimciliğe yönelik yaklaşımı, İslam'ın temel kaynakları çerçevesinde, belirlenmeye çalışılmıştır.

Genel olarak bakıldığında, İslam'ın girişimciliği teşvik edici hatta zorunlu kılıcı bazı temellere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Genel manada bakıldığında İslam insanlara dünyayı imar etme ve kalkındırma gibi bir görev yükleyerek insanları çalışmaya, iş kurmaya, girişimde bulunmaya teşvik ettiği görülmektedir. Bunun yanında

İslam'ın kişilerin maddi durumlarını göz önünde bulunduran bir anlayışla girişimciliğe yaklaştığı görülmüştür. Maddi varlığı olmayanları girişimci olmaya zorlayan zekât, sadaka emirleri ve alan el olmaktan kurtulma uyarıları iken, maddi varlığı olanları girişimci olmaya zorlayan hem zekât ve sadaka emirleri hem de kaynakların atıl tutulamama ve faiz alınamama yasaklarıdır.

Fakat bunun böyle olması gerçek hayatta da bunun aynen gerçekleşeceği anlamı taşımamaktadır. Özellikle günümüzdeki İslam dünyasına baktığımızda girişimciliğin ve buna bağlı olarak da ekonomik büyümenin pek de gerçekleşmediği görülmektedir. İslam'ın girişimciliği teşvik etmesine ve hatta zorunlu kılmasına rağmen günümüzdeki İslam ülkeleri ekonomik anlamda hiç de iyi durumda değildir. Aslında bunun arkasındaki sebepleri İslam'ın kendisinde değil, İslam'ın getirmiş olduğu prensipleri hem bilmeyen hem de uygulamayan Müslümanlarda aramak daha doğru olacaktır. Çünkü genel anlamda İslam'ın oluşturmak istediği yapı ancak gerçek hayata geçirildiğinde işlerlik kazanabilmektedir. Bu gerçekleşmediği için beklenen sonuçlar da elde edilememektedir.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, **Keşf-ul Hafa**, Beyrut, 1405 (hicri). Aktaran: http://www.gulistandergisi.com/dergi_oku.php?id=245, Dünya ve Ahiret İçin Çalışmada Ölçümüz? 65. Sayı, Mayıs 2006, 19.03.2012.
- ANDERSON, A. R., Drakopoulou-Dodd, S. and Scott, M.G. (2000), "*Religion As An Environmental Influence On Enterprise Culture*", **International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research**, Vol. 6 No. 1, s. 5-20.
- ARIKAN, Semra, (2004). **Girişimcilik: Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular**, Genişletilmiş 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- AUDRETSCH, David B., Werner Boente, Jagannadha Pawan Tamvada, (2007). "*Religion and Entrepreneurship*", **Jena Economic Research Papers**, 2007-075,26.11.2011, <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/25667/1/559546769.PDF>.
- BARRO, Robert ve Rachel M McCleary, (2003). "*Religion and Economic Growth Across Countries*", **American Sociological Review**, Vol: 68, No: 5.
- BASSO Rob ve Adina Gen, (2011). **The Everyday Entrepreneur**, Wiley, John Wiley & Sons, Inc.
- BATEMAN, Heather ve Katy McAdam, (2006). **Dictionary of Economics**, A & C Black, London.

- BATES, Timothy, (1990) “*Entrepreneur Human Capital Inputs and Small Business Longevity*”, **Review of Economics and Statistics**, 72 (4), 551-559.
- BAUMOL, William J., (1968). “*Entrepreneurship in Economic Theory*”, **The American Economic Review**, Vol: 58, No: 2, 64-71.
- _____, (2002). **Free Market Innovation Machine: Analyzing the Growth Miracle of Capitalism**, Princeton University Press, Princeton.
- BJERKE, Björn, (2007). **Understanding Entrepreneurship**, Edward Elgar Publishing Limited, Northampton, MA, USA.
- BLANCHFLOWER, David G., and Bruce D. Meyer, (1994). “*A Longitudinal Analysis of Young Entrepreneurs in Australia and the United States*” **Small Business Economics**, 6 (1), 1-19.
- BUHARİ, (2009). *Sahih-i Buhari*, Karınca ve Polen Yayınları, İstanbul.
- BURGER-HELMCHEN, Thierry (Editör), (2012). **Entrepreneurship - Born, Made and Educated**, Croatia.
- CANTILLON, Richard, (1755), **An Essay on Economic Theory (Essai sur la Nature du Commerce en Général)**, Translated by Chantal Saucier, Edited by Mark Thornton, Ludwig von Mises Institute, 2010.
- CARSWELL, Peter ve Deborah Rolland, (2007). “*Religion and Entrepreneurship in New Zealand*”, **Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy**, Vol.1, No. 2, pp. 162-174.
- CASSIS, Youssef ve Ioanna Pepelasis Minoglou, (2005). **Entrepreneurship in Theory and History**, Palgrave Macmillan.
- CASTOGIOVANNI, G.J. (1991), “*Environmental Munificence: A Theoretical Assessment*”, **Academy of Management Review**, No. 16, pp. 542-65.
- COCKERHAM, W.C., (1995). **The Global Society: An Introduction to Sociology**, McGraw-Hill, New York.
- DEYLEMÎ, **Müsned**, (2011).Aktaran: <http://vakifinfakhizmet.darulerkam.altinoluk.com/vakif-zekat-ve-infaka-dair-bir-roportaj-servet-bir-emanettir-islam-nazarinda-mulk-ne-demektir/> 20-09-2011.
- DODD, Sarah Drakopolu ve Paul Timothy Seaman, (1998). “*Religion and Enterprise: An Introductory Exploratori*”, **Entrepreneurship: Theory and Practice**, Vol. 23.
- EVANS, David S. ve Linda S. Leighton, (1989). “*The Determinants of Changes in US Self-Employment, 1968-1987*” **Small Business Economics**, 1, 111-119.
- GLANCEY, Keith D., (2000). **Entrepreneurial Economics**, Pulgrave Publishers, New York.

- HOLMES, Thomas J. ve James A. Jr. Schmitz, (1990). "A Theory of Entrepreneurship and Its Application to the Study of Business Transfers," **Journal of Political Economy**, 98 (2), 265-29.
- HOSELITZ, Bert F., (1962). "The Early History of Entrepreneurial Theory", **Essays in Economic Thought: Aristotle to Marshall** içinde, Rand McNally & Company, Chicago.
- IANNACCONE, Laurence R., (September 1998). "Introduction of Economics of Religion", **Journal of Economic Literature**, Vol XXXVI.
- IVERSEN, Jens, R. Jørgensen ve N. Malchow-Møller, (2008). **Defining and Measuring Entrepreneurship**, Publishers Inc.
- JOVANOVIĆ, Boyan, (1994). "Firm Formation with Heterogenous Management and Labor Skills", **Small Business Economics**, 6 (3), 185-191.
- KIHLSTROM, Richard E. ve Jean Jacques Laffont, (1979). "A General Equilibrium Entrepreneurial Theory of Firm Formation Based on Risk Aversion", **Journal of Political Economy**, 87, 719-748.
- KNIGHT, F.H., (1921). **Risk, Uncertainty, and Profit**, Boston, MA: Hart, Schaffner & Marx; Houghton Mifflin Co.
- Kur'an, kuranmeali.org sitesindeki meallerden yararlanılmıştır.
- KURAN, Timur, (Summer, 2004). "Why the Middle East Is Economically Underdeveloped: Historical Mechanisms of Institutional Stagnation", **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 18, No. 3, pp. 71-90.
- KUTUB, Seyyid, *Fizilali-I Kur'an*.
- LESSER, Eric L., (2000). **Knowledge And Social Capital: Foundations and Applications**, Butterworth-Heinemann, MA, USA.
- LIN, Nan, Karen S. Cook, Ronald S. Burt, (2008). **Social Capital: Theory and Research**, Transaction Publishers, New Jersey, USA.
- LUCAS, Robert, (1978) "On the Size Distribution of Business Firms" **Bell Journal of Economics**, 9, 508-523.
- MCCLEARY, Rachel M. ve Robert Barro, (2006a). "Religion and Economy", **Journal of Economic Perspectives**, Vol: 20, Num: 2.
- _____ ve Robert Barro, (2006b). "Religion and Political Economy in an International Panel", **Journal for the Scientific Study of Religion**, 45 (2).
- MCCELLAND, David C., (1961). **The Achieving Society**, D. Van Nostrand Company, Inc., Princeton, New Jersey, USA,
- MINNS, Chris ve Marian Rizov, (2005). "The Spirit of Capitalism? Ethnicity, Religion, and Self-Employment in Early 20th Century Canada", **Explorations in Economic History**, 42.
- MORRISON, A. (2000). "Entrepreneurship: What Triggers It?", **International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research**, Vol. 6, pp. 59-71.

- MÜSLİM, **Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi**, Çeviri: A. Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- PARKER, Simon, (2004). **The Economics of Self-Employment and Entrepreneurship**, Cambridge University Press, Cambridge.
- PHELPS, Edmund, (2007). “*It’s All About Attitude*”, **Newsweek International Edition**, 30 April, 2007, 29.03.2012, <http://www.columbia.edu/~esp2/Newsweek%20It's%20All%20About%20Attitude.pdf>.
- PORTES, Alejandro, (1998). “*Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology*”, **Annual Review of Sociology**, Vol. 24, pp. 1-24.
- SAY, Jean-Baptiste (1821), **The Pamphleteer (Letters to Thomas Robert Malthus on Political Economy and Stagnation of Commerce)**, McMaster University. Retrieved May 25, 2007, 29.03.2012, <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/say/letter.html>.
- SCHUMPETER, J. A., (1934), **The Theory of Economic Development**, Transaction Publishers, London, 1996.
- SMITH, Adam, (1776), **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, London: Methuen and Co., Ltd., ed. Edwin Cannan, Fifth edition, 1904, 29.03.2012. <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>.
- TİRMİZİ, (2007). **Sünen-i Tirmizi Tercemesi**, Hazırlayan: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, İstanbul.
- ÜLGENER, Sabri F., (1981). **Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı**, Der Yayınları, İstanbul.
- ÜLGENER, Sabri F., (1991). **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**, Der Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul.
- WEBER, Max, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü (Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus)**, Çev: Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2005.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*.
- ZAIM, Sabahaddin, (1981). **İslam’ın İktisadi Görüşü**, Mülakat: Burhan Bozgeyik, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul, , s. 46-48.
- ZİYA PAŞA, **Terkib-i Bend**.
- ZUCKER, Lynne G., Micheal R. Darby ve Marilynn B. Brewer, (1998). “*Intellectual Human Capital and the Birth of U.S. Biotechnology Enterprises*”, **American Economic Review**, 88, 290-306.